

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
Кафедра культурології

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня магістра**

На тему: Дослідження історії культури України у 1990 – 2000 рр.

Виконала:
студентка 2 курсу магістратури
денної форми навчання
Галузь знань 03 – Гуманітарні науки
Спеціальність 034 – Культурологія
Сорока Ю. В.

Керівник:
Гаврюшенко О.А., канд. іст. наук, доцент

Рецензент:
Лойко О. В., канд. філос. наук,
ст. викл. каф. теоретичної та практичної
філософії ім. проф. Й. Б. Шада
ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Харків 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В УРСР	9
1.1 Українознавчі дослідження кінця ХІХ - початку ХХ століття.....	9
1.2 Дослідження історії культури України з 1920-х до початку 1980-х років	14
1.3 Висновки до розділу	18
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (1980-ті - ПОЧАТОК 2000-х РОКІВ)	20
2.1 Початок розвитку або період «білих плям» і «білих полів» (1986–1991 рр.)	20
2.2 Новітній період у дослідженнях історії культури України (1990-2000 рр.)	23
2.3 Висновки до розділу	44
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	47
3.1 Висновки до розділу	68
ВИСНОВКИ	69
ЛІТЕРАТУРА	72

ВСТУП

Актуальність. Провідним елементом процесу навчання висококваліфікованих фахівців будь-якого напрямку підготовки була, є і буде гуманітарна освіта. Адже саме ця галузь знань дозволяє сформувати особливе світобачення особистості, дає змогу розвивати її творчий потенціал, виховує освіченість, інтелігентність тощо.

Важливу роль з основних гуманітарних дисциплін відіграє «Історія української культури», бо саме цей предмет дає змогу впорядкувати та вибудувати певну систему всієї діяльності людини, прослідкувати та спробувати зрозуміти найменші зміни, які відбувалися з людством загалом і з українським народом в тому числі, вчити не тільки аналізувати, але і прогнозувати нові тенденції в розвитку суспільства.

Суттєво значення ця дисципліна має в сучасних умовах інтеграції України в європейський простір або глобалізації в цілому, оскільки за час підготовки спеціаліста високого рівня, який може скласти конкуренцію іншим на міжнародному ринку праці, необхідно мати на увазі важливість знань і збереження унікальності культурно-ментальної сфери, розуміти свою етнічну приналежність, розуміти роль та значимість тих культурних процесів, що відбувалися на території твоєї країни. Це ті знання, які не тільки виділяють людину серед інших їй подібних, а й сприяють її інтеграції в мультикультурний простір.

Новизна дослідження. Оригінальний внесок роботи до історичної науки полягає в тому, що шляхом аналізу праць розглядаються теоретичні засади досліджень з історії культури України у 1990-2000-х роках. Відповідно простежується певна спадковість досліджень з історії культури України у 1990-2000-х рр. з історичними дослідженнями радянського періоду.

Об'єкт: історія української культури.

Предмет: дослідження з історії культури України в період з 1990 по 2000 роки.

Мета: Створити системне уявлення про дослідження історії культури України за період 1990 – 2000 років.

Завдання:

- скласти системне уявлення про розвиток досліджень з історії культури на території України у радянський період;
- дослідити розвиток досліджень з історії культури в період становлення незалежності України;
- проаналізувати сучасний стан досліджень історії культури в Україні.

Методологія. До конкретних методів історико-наукових досліджень належать: метод хронології (за допомогою якого ми маємо змогу розглянути матеріали в хронологічній послідовності, на кожному етапі розвитку того чи іншого явища в історії); логічний (уможливлює аналіз історичного явища на кожному етапі його розвитку); синхронний (паралельне дослідження подій, що відбуваються в той чи інший період часу, в нашому випадку, розвиток досліджень з історії української культури та пережитки радянської історичної науки); дихронний (зможемо розглянути періодизацію досліджуваного явища); ретроспективний (дослідження минулих подій на основі пізніших етапів – проаналізуємо дослідження з історії культури України в радянські часи, за допомогою досліджень 1990-2000 рр.); порівняльний (порівняємо такі явища як: радянські, нові українська і сучасні дослідження з історії культури України); моделювання подій; статистичний; соціологічний тощо.

Вивчення історії української культури базується на засадах наукового дослідження історико-культурних подій і фактів.

Історичний принцип базується на розгляді історичних фактів згідно з конкретними історичними обставинами, які взаємозв'язані та взаємообумовлені між собою. Виходячи з цього ми бачимо, що культурне явище, будь-яке, варто досліджувати в динаміці: як воно виникло, які етапи пройшло, чим натомість стало. Кожну подію слід розглядати у зв'язку з

іншими. І, нарешті, усі культурно-історичні події(явища) доречно було б розглядати з точки зору історичного досвіду.

Принцип наукової об'єктивності базується на фактах в їхньому справжньому змісті, які не змінені й не підігнані під схему. Використовуючи цей принцип ми повинні розглядати кожне явище (або подію) в його різноманітності й суперечливості.

Методи:

- Системний – розглянемо історію як систему, елементи якої знаходяться в єдності і формують своєю взаємодією цілісність, в світлі якої має сенс кожен елемент;
- Структурно-функціональний – застосуємо, щоб виділити і розглянути елементи, основні складові, виявити роль кожного такого елемента в її функціонуванні;
- Аналітичний – дозволить розглянути явища історії, так сказати в «чистому вигляді»;
- Синхронний – порівняльний аналіз історичного процесу в певний хронологічний проміжок;
- Історичний – аналіз передумов, процесу виникнення;

Аналіз літератури. Процес, що розкривається в явищах життя людей та результатах її діяльності, які збереглися в історичних пам'ятках – є змістом історії. Історична діяльність людей має відношення до розвитку господарства, внутрішньої та зовнішньої політики, діяльності історичних осіб, творчості в галузі культури. Тому історію можна віднести до багатьох наукових галузей. Вона складається з історії економічної, політичної, соціальної, громадянської, воєнної, історії держави й права, історії культури.

У 90-х роках дослідники історії та історії культури почали повертатися до об'єктивної оцінки спадщини української історичної науки кінця XIX - початку XX століть. З'явилися роботи таких відомих дослідників як: В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Лазаревського, М. Костомарова та ін., які були присвячені творчому

переосмисленню видатних українських істориків XIX-XX ст. Велика увага приділялась видатній постаті М. Грушевського та його творчій спадщині, яка стосувалась створення концепції української національної історії. На цю тематику було створено велику кількість наукових робіт.

У вересні 1990 р. у Славсько відбувся так званий «круглий стіл» науковців, на якому були присутні як вітчизняні, так і іноземні дослідники. Захід був присвячений актуальним проблемам історії та історії культури України. Матеріали з цієї конференції мали досить важливе значення написання історичних підручників нового покоління. На це є декілька причин. По-перше, завдяки даній дискусії стало можливим уточнити позиції відомих в Україні дослідників із найактуальніших проблем вітчизняної історії та історії культури. По-друге, в обговоренні приймали участь іноземні науковці та дослідники відомі в Україні (О. Субтельний – Торонто, А. Жуковський – Сарсель та ін.). Вітчизняні науковці, такі як А. Бойко (Київ), Я. Грицак (Львів), Г. Швидько (Дніпропетровськ) та ін), також приймали участь у цьому обговоренні, які в той час працювали над написанням підручників з історії України.

Всеукраїнська наукова конференція «Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи» (Харків, листопад 1995 р.) була досить повчальною для переосмислення процесів, що відбувалися в історичних колах. Основну увагу учасники звернули на особливі та характерні риси та зміни у розвитку методологічної парадигми історичної науки в 90-і роки, висунули власні теорії щодо аналізу історичного процесу, особливо вітчизняного.

Проблемам методології та історіографії історичної науки в умовах її кризи було приділено особливу увагу на IV Міжнародному конгресі україністів (Одеса, серпень 1999 р., виступили З. Когут, О. Реєнт, Л. Таран, І. Колесник та ін.).

Особливо помітне місце зайняли проблеми історичної освіти в наукових конференціях, які були присвячені М. Грушевському в зв'язку з

ювілейними датами у його житті та діяльності (Львів, 24-25 жовтня 1994 р.; Харків, 25 серпня 1996 р.; Львів, 29 вересня 1996 р.). У своїх виступах науковці І. Гирич, Я. Грицак, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, Н. Яковенко торкнулися важливих методологічних проблем історичного пізнання, звернулися до питань як співвідносилися традиції та модерні підходи у вивченні вітчизняної історії та історії культури, проаналізували шляхи розвитку історичного наукового процесу в сучасних умовах.

На деяких наукових конференціях та семінарах працівники освіти обговорювали проблеми історичної освіти та підручникотворення.

У Дніпропетровську, у листопаді 1996 р., був проведений інформаційний міжнародний семінар на тему: «Викладання історії XX ст. на прикладі України та інших європейських країн». У доповідях відомих дослідників історії України С. Кульчицького, А. Болебруха, О. Удода, Г. Швидько та багатьох інших, були порушені такі проблеми історичної освіти: про межі плюралізму, про державні стандарти в історичній освіті, про доцільність уніфікації змісту навчального процесу та змісту підручників тощо. На превеликий жаль, виробити єдину думку на семінарі не вийшло. Більшість учасників підтримала ідею централізованої уніфікації змісту навчально-виховного процесу з історії, але були і такі, хто виступали за практично необмежений плюралізм навчальних програм та підручників.

Основні тенденції змін у гуманітарній освіті, в тому числі історичній, за перші роки незалежності України були проаналізовані на всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація гуманітарної освіти» (Ужгород, травень 1998 р.). У доповідях та виступах В. Андрущенка, Г. Павленка, В. Романцова, О. Шеремета, І. Мандрик, В. Задорожного були висвітлені проблеми історичної освіти та її місце в системі гуманітарної освіти України.

На сьогоднішній час існує низка робіт з історії української культури. Вони відображають логіку дослідження цієї галузі науки в 1990-2000-х рр. У перше десятиліття незалежності з'являються такі посібники та підручники як

«Теорія та історія світової та вітчизняної культури» (1992; 1993), «Культура українського народу» (1994). Наприкінці ХХ ст. друкуються, з одного боку, підручники та посібники з культурології, у рамках яких розглядалися питання історії української культури, з іншого – підручники та посібники власне з історії української культури, зокрема, М. Поповича, В. Греченка, І. Чорного. Накінець, на початку ХХІ ст.

Публікації. Основні ідеї та положення магістерського дослідження відображено в публікації:

Сорока Ю. В. Тенденції дослідження історії культури України в 1990-2000-х роках // Треті академічні читання пам'яті професора Г. І. Волинка «Філософія, наука, освіта» : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, 17-18 травня 2019 р., НПУ ім. М. Драгоманова . – Київ: ТОВ ВАДЕКС, 2019. – С. 104-105.

Структура роботи: Робота складається з вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на підрозділи та висновків. Вступ включає в себе актуальність теми, об'єкт, предмет, мету, задачі роботи, методологію та аналіз літератури. Розділ 1: Історія культури України в УРСР (розглянемо дослідження історії культури України кінця ХІХ - початку ХХ століття та в період з 1920-х до початку 1980-х років). Розділ 2: Українська культура як об'єкт культурологічного дослідження (1980-ті - початок 2000 років) (розглянемо зародковий період досліджень з історії культури (1986–1991), та новітній період (1990-2000 рр.)). Розділ 3: Сучасний стан досліджень з історії культури України.

Обсяг тексту – 65 сторінок, загальний обсяг роботи –80 сторінок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусак М. Українська історіографія 1921-1930рр. // Літопис Червоної Калини,- Львів, 1932
2. Антология исследований культуры. - Т.І. Интерпретация культуры. – СПб: Университетская книга, 1997. – 728 с.
3. Артюх В. Дещо про політику історичної пам'яті // Режим доступу: http://www.pravoslavyya.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11
4. Багалій Д. Нарис української історіографії. Том 1: Літописи. Вип. 1 / акад. Дмитро Багалій. — Київ : Друк. Всеукр. акад. наук, 1923. — II, 138 с. — (Збірник історично-філологічного відділу Української академії наук; № 1).
5. Біднов В. Що читати по історії України (Коротенька історіографія України). - Катеринослав, 1920. – 52 с.
6. Бердяев, С. В. Смысл истории [Текст] / С. В. Бердяев. – М. : Политиздат, 1990. – 176 с.
7. Білокінь С. Про становище історичної науки в Україні // Український історик. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1990 (рік 27). № 1-4 (104-107). С 138-144.
8. Борзова Е.П. История мировой культуры: Учеб пособ. Для студ. вузов искусств й культуры/ Е.П. Борзова; Санкт-Петербургский университет культуры й искусств. – СПб.: Лань, 2001. – 672 с.
9. Бурдяк В. Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття” // УІЖ. 2000. № 6; В. В. Головка. Криза сучасної української історичної науки: теоретичний та історіографічний контекст. Автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 2000
10. Водотика С. Шляхи оновлення методології української історіографії на сучасному етапі // Четвертий міжнародний конгрес українців: Доповіді

і повідомлення: Історія (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.), ч.2:XX ст. Одеса-Київ-Львів, 1999. С. 39-43.

11. Водотика С.Г. Історична наука УСРР 1920-х рр.: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування / С.Г. Водотика. – Херсон, 2014. – 275 с.
12. Винар Л. Дмитро Дорошенко - видатний дослідник української історіографії і бібліографії// Український історик. - 1982. - № 3-4.
13. Гломозда К.Ю. Стан української історіографії та визначення її ролі в сучасному суспільстві / К.Ю. Гломозда // Магістеріум. – Історичні студії. – К., 2004. – Вип. 17. – С. 81-91.
14. Головка В. Історіографія кризи історичної науки: Український контекст / В.Головка. – К., 2003. – 236 с.
15. Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія): – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 235 с.
16. Гоцуляк В.В. Історія її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник / В.В.Гоцуляк. – Черкаси: видавець, Третяков О.М., 2016. – 732 с.
17. Гоцуляк В.В. Всесвітня історія і історична наука, історія України, історіографія, архівознавство, музеєзнавство: термінологічний, понятійний словник-довідник: Навчальний посібник. – Черкаси : видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2015. – 616 с.
18. Грушевский М.С. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения / / Украинский народ в его прошлом и настоящем. - СПб. 1914. — Т. I. – 453 с.
19. Гуревич П.С. Культурология: Учебник. – М.: Гардарики, 2002. – 280 с.
20. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть. С 45.
21. Зашкільняк Л. Методологія історії: Від давнини до сучасності. Львів, 1999. – 324 с.

22. Зякун А. Українська ІСТОРИЧНА НАУКА 90-х Років ХХ століття: Пошук НОВИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТ – с.8
23. Інститут історії України Національної Академії наук України: 1936–2006. К., 2006. – Информационная цивилизация: пространство, культура, человек/ В.Б. Устьянцев; Саратовский гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского, Саратовская гос. академия права. — Саратов: Издательство Поволжского межрегионального учебного центра, 2000. – 169 с.
24. Історія і Влада: Колективна монографія. – К., 2016. – 493 с.
25. Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Харків, 15–17 липня 1995 р.). Харків, 1995; Н. Яковенко. До питання про методологію вивчення історії України // Генеза: Філософія. Історія. Політологія. 1996.
26. Каган М.С. Философия культуры/ Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб Петрополис, 1996. – 416с.
27. Калакура Я. Історичні засади українознавства. К., 2007. – 223 с.
28. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій / Я.С.Калакура. – К., 2014. – 417 с.
29. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія // Критика (Київ). 2002. Ч. 4; В. А. Потульницький. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII–XX століть. Київ, 2002. – 351 с.
30. Касьянов Г. “Націоналізація” історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть. С. 73.
31. Касьянов Г. Сучасний стан української історіографії: Методологія та інституційні проекти. "Генеза" (К.), 2004, № 1
32. Коваленко Л.А. Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. - К., 1983. - 118 с.
33. Колесник І. Українська історіографія в контексті національного відродженням України: спроба періодизації // Історія і теорія історичної

- науки та освіти. Харківський історіографічний збірник. Харків, 1995. Вип. 1. С 23; Її ж. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ, 2000. С. 129.
34. Колесник І. Українська історіографія. XVIII – початок XX ст.: Навчальний посібник / І.Колесник. – К., 2012. – 243 с.
 35. Колесник І. Українська історіографія: Концептуальна історія/І. Колесник; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2013. – 408 с.
 36. Колесник І. Інститут історії України: Нове українське відродження/І. Колесник. – К., 2015. – 225 с.
 37. Кондратюк К. Українська історіографія XIX – початку XX століть: основні напрями і концепції. Навчальний посібник / К.Кондратюк. – Л., 2012. – 254 с.
 38. Кондратюк К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (12914-2009 рр.) / К.Кондратюк. – Л., 2014. – 237 с.
 39. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Навчальний посібник / В.П.Коцур, А.П. Коцур. – К., 2013.– 518 с.
 40. Кравченко В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XX ст.) / В.Кравченко.– Х., 2016. – 257 с.
 41. Кривецький І. Українська історіографія на переломі// ЗНТШ. – 1924. – 232 с.
 42. Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVII – початок XX ст.: між Слов'янщиною та Європою / І.Куций. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 480 с.
 43. Культурологія: Навч. посібник/ Б.О. Парахонський, О.І. Погорілий, О.М. Йосипенко та ін.; О.І. Погорілий, М.А. Собуцький (упоряд.); Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. – 314с.
 44. Кульчицький С. «Програма розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії УРСР на 1991-2000 рр.» як

- історичне явище / С. Кульчицький // Історична наука на порозі ХХІ століття: Підсумки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15- 17 листопада 1995 р.). – Х., 1995. – С.138-142.
45. Лісовий В. «Культура» та «цивілізація»: Концептуально-семантичний аналіз// Філософська і соціологічна думка. – 1993.- № 1. – С. 19-44.
 46. Лосев А.Ф. Философия, мифология, культура. – М., 1991. – 525 с.
 47. Лось Ф.Є. Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади// Розвиток науки в УРСР за 40 років. – К., 1957. – 237 с.
 48. Марков П.Г. М.О. Максимович-видатний історик ХІХ ст. - К., 1973. – 212 с.
 49. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). – К.. 2012. – 440 с.
 50. Оглоблин О. Завдання української історіографії на еміграції/ / Український історик. - 1978. -Ч . 4.
 51. Очерки истории исторической науки в СССР: В 5 т. - М., 1955. - Т. I. - С. 251
 52. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. – Х., 1990. – 125 с.
 53. Портнов А. Історія істориків: Обличчя й образи української історіографії ХХ століття / А.Портнов. – К.. 2013. – 302 с.
 54. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової і української історії ХVІІ–ХХ ст. К., 2002. – 321 с.
 55. Потульницький В. А. Українська та світова історична наука: Рефлексії на межі століть // УІЖ. 2000. № 4. С. 34.
 56. Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу// Український історичний журнал (далі – УІЖ). 1999. № 3; Л. В. Таран. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки//УІЖ. 1998. № 5.

57. Реєнт О. Криза сучасної історичної науки: Методологічний і джерелознавчий аспекти/О. Реєнт//Наука і наукознавство. – 1998. – № 2. – С.42-52.
58. Реєнт О.П. Концептуальні проблеми розвитку сучасної історичної науки в Україні/О. Реєнт//Міжнародний Науковий Конгрес "Українська історична наука на порозі ХХІ століття". Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці, 2001. – Том 1.
59. Реєнт О.П. Стан сучасної історичної науки в Україні: Регрес чи віха поступу/О. Реєнт//Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Збірник наукових праць та спогадів [вип. 4.-Ч.1]. – Київ. – 2000. – С.87-127.
60. Ріхтман-Аугуштин Д. Про конструкцію традиції у наші дні: ритуали, символи і конотації часу/Д. Ріхтман-Аугуштин//Ритуал. Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск "Наукових Зошитів". – 1999. – №2. – С. 75-84.
61. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення/М. Рябчук. – К., 2000. – 134 с.
62. Савченко С. Сучасна українська історіографія: Спроба характеристики/С. Савченко//Сучасність. – 2000. – № 11. – С.127-131.
63. Сарбей В.Г. Історичні погляди О.М. Лазаревського. - К., 1961
64. Смольніков Ю. Проблема відродження української мови та історичної пам'яті в Україні (др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.). Теоретичний аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К. – 2005. – 20 с.
65. Стародуб Т.С. Поняття регіональної ідентичності України в вітчизняній історіографічній традиції/Т.С.Стародуб//Грані – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, Центр соціально-політичних досліджень, 2002. – № 6 (26). – Листопад-грудень. – С. 113-117.

66. Стельмах С. Історична наука в Україні епохи класичного історизму. ХІХ –початок ХХ століття/С. Стельмах. – К., 2005. – 243 с.
67. Туренко Ф. Україна – повернення історії. Генеза сучасного підручник/Ф. Турченко. – К., 2016. – 268 с.
68. Українська та зарубіжна культура: Навчально-методичний посібник для студентів першого курсу/ Укл. Г.В. Навчук, С.І. Комарницький. – Чернівці: Вид-во БДМА, 1999. – 128 с.
69. Українська історична дидактика. Міжнародний діалог (Фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії). Київ, 2000; Є. Сахновський. Українська історіографія: логіко-гносеологічний аналіз поняття//Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. Чернівці, 2001. Т. 1. С. 130;
70. Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції 25–26 жовтня 2001 р. / Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. Кам’янець-Подільський, 2001. Т. 7 (9);
71. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів, 2004. – С.184. Колесник І. І. Українська історіографія (ХVІІІ—початок ХХ століття). – К., 2000. – 334 с.
72. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2014. – 305 с.
73. Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи. М-ди міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1-3 липня 2012 р.). – 2014. – 124 с.
74. Юсова Н. “Давньоруська народність”: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). Монографія.– 2-е вид., перероблю. і доп. / Н.Юсова. – К.. 2016. – 268 с.

75. Яковенко Н.М. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії /Н. Яковенко//Дух і літера. – 1998. – №3/4.
76. Яремчук В.П. Загальний образ минулого України: підходи сучасної української історіографії/В.П. Яремчук//Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія. – Львів. – 2004. – С.274-294.
77. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / В.Яремчук. – Острог, 2012. – 280 с.
78. Яремчук В.П. Українська історіографія: соціально-політична історія: посібник / В.П.Яремчук.– Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2017. – 288 с.
79. Ясь О. Українська зарубіжна історіографія 1945-1991 рр.: проблеми поколінь та організація дослідницької праці/О.Ясь//Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики.– Ч.5; Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 10. – К. 2012. – С. 359-391.
80. Ясь. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): У 2 ч.– К., 2014. – Ч. 1.– 214 с.
81. Ясь. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): У 2 ч.– К., 2014. – Ч. 2.– 304 с.
82. Стаття. Електронний ресурс. Режим доступу: [\[https://pidruchniki.com/91493/kulturologiya/ukrayinska_kultura_obyekt_kulturologichnogo_doslidzhennya\]](https://pidruchniki.com/91493/kulturologiya/ukrayinska_kultura_obyekt_kulturologichnogo_doslidzhennya)
83. Стаття. Електронний ресурс. Режим доступу: [\[http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Novitnia_ukrainska\]](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Novitnia_ukrainska)

84. Електронний ресурс. Зякун А.І. Навчальна література з історії кінця 80-90-их рр. XX ст.: історіографічний аналіз/Монографія. Режим доступу:[https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50117/5/Ziakun_Navchalna_literatura.pdf]

Іноземні джерела

1. Marples D. R. Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine. – Budapest; N.Y., 2007.
2. Stryjek T. Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretacje dziejów narodowych w historiografii i i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004. – Warszawa, 2007.